

LÁNG ZSOLT

AZ ÚJ OPERA FELÉ

A regény is, az opera is a nyugati kultúra legemblematikusabb műfaja. Egyetemes valóság. Kortárs regényhez könnyen hozzá lehet jutni, operához már kevésbé. Egyrészt kevés opera születik, másrészt ha valahol kortárs operát tűznek a műsorra, több okból sem lehet az előadásra bejutni: csupán néhányszor játsszák, vagy örülden drága a jegy.

Annas Maske (Anna halotti maszkja): opera tíz jelenetben, prologussal és epilógussal. Zenéjét David Philip Hefti szerezte, szövegét Alain Claude Sulzer írta. Ősbemutatóját a Sankt Gallen-i operaházban tartották, 2017. május 6-án. Vezényelt Otto Tausk, rendezte Mirella Weingarten. Valós történetet dolgoz föl, Anna Sutter a stuttgarti opera ünnepelt sztárja volt az 1900-as évek legelején. A Sankt Gallenhez közeli Wilben született, ott töltötte gyerekkorát is. Haláláról a világsajtó is tudósított. A karnagy Aloys Obrist agyonlőtte, majd végzett magával is. Féltékenységből elkövetett szerelmi gyilkosság, az elhagyott férfi, aki nem tudta elviselni a csalódást. Ráadásul mindez az öltözőben történ, közvetlenül az előadás után, Anna Sutter Carmen jelmezében halt meg, mintegy beteljesítve az eljátszott szerep valóságát.

A harmadik előadásra sikerült jegyet szerezni, vasárnap délután 3-tól. Idős nézők, bár

... az opera szimultán tudja megjeleníteni a szereplőkben dúló érzéseket, ami miatt kiválóan alkalmas az emberek közti kommunikáció létrejöttének és működésének bemutatására.

azért vannak fiatalok is, ha nem is sokan. A zeneszerző Sankt Gallen-i születésű, ez az első operája, sőt, ahogy nyilatkozta, ez az első harminc percnél hosszabb zenedarabja. A helyi sajtóban több cikk, a tévében hosszú riportfilm foglalkozik vele, az állomástól a színházhoz vezető hosszú úton több óriásplakát hirdeti a kortárs operabemutatót. Nem akármilyen dolog egy friss opera, nyilatkozta a szerző, kivételes szerencse, hogy őt az operaház felkérte, másképp nem ült volna neki egy ekkora erőfeszítést és kitartást igénylő munkának. Persze, toldja hozzá, Sankt Gallenben mindig is sokat tettek a művészetekért, elég csak az épületeket megnézni vagy az apátság csodálatos könyvtárába bemenni, ahol a zeneirodalom egészen ritka és különleges dokumentumait is megtaláljuk. (Egy időben az itt portyázó honfoglaló magyar törzsektől is őrizniük kellett...)

Az opera jelenetei gyorsan váltják egymást a színpadon, sok a szimultán epizód, ami miatt „dobozosították” a színpadteret. Három szinten és az időben is különböző síkokban zajlanak az események, Anna olykor megkettőzötten lép színre. A felső szinten kap helyet a színpadi kórus, akárha felettes énként figyelné és értékelné a mélyben történeteket. A zene is igazodik ehhez a játékszerkezethez, azaz valójában fordítva van: a színpadkép a zene ihletésére nyerte el formáját. Mert a zene is többszintes. Sőt, mi több: ha megnézzük az opera kottáját, első pillantásra is feltűnik, grafikailag mennyire hasonlít a színpadképhez.

Hogy mennyire új ez a zene? Olykor úgy érzem, visszapillantó tükörként működik, vagyis leginkább a múltat mutatja, és nem a jövőt. De hát maga a téma is a visszapillantás: a száz évvel ezelőtti történeteket, azon belül pedig egy tragikus esemény okait járjuk körül.

Mason Bates *The (R)evolution of Steve Jobs* című operája szintén visszapillantó tükörként működik. 1965-ben indul a történet: a tizedik születésnapját ünneplő Steve Jobs nevelőapja garázsában megkapja várva várt ajándékát, egy munkapadot. Az opera végén ugyanide jutunk vissza: 2011-ben Jobs özvegye rápillant erre a munkapadra, és visszaidézi a nevelőapa szavait: „Fiacskám, itt elkezdheted.” Az alig másfél óra alatt harminchat év emléke pereg le egy képzeletbeli homokórán. Az összesen tizenennyolc jelenetből álló egyfelvonásos opera az állandó zenei váltástól, a zenei illusztratív szándéktól siettetve épp azt nem képes beteljesíteni, amit a zeneszerző céljaként jelölt meg egyik interjújában: az opera szimultán tudja megjeleníteni a szereplőkben dúló érzéseket, ami miatt kiválóan alkalmas az emberek közti kommunikáció létrejöttének és működésének bemutatására. Mi mást is mondhatna egy operaszerző, aki Steve Jobsról, a kommunikáció legismertebb gurujáról, az iPhone és a Macintosh megalkotójáról írt operát? A Berkeley Egyetem zeneszakán végzett szerzőt nem csoda, ha megihlette a szomszédos Szilikon-völgy hangulata. Illetve nem a hangulat, mert épp az nincs benne az operában: nem érezni a végtelen tér varázsát, a közeli óceán és a dombokon elterülő erdők mammutfenyőinek hatalmát, aminek birtokában a táj túlfolyik minden formába zárt alakzaton, aminek erejétől az ember alkotta összes forma amolyan homokból épül szfinxszé válik. Azért is érezni a hiányt, mert az egyik jelenet a Yosemite park fái között játszódik – sterilen

és dimenziók nélkül. A zenében sok elektronikus hangszer megszólal, többek között egy nevezetes úrséta alkalmával felvett beszélgetés részlete is hallható, a jellegzetes zörejekkel és sistergéssel. A visszapillantás nem csupán a témára érvényes, hanem a zenei szerkezetekre is. Zavaróan musicales a hangzás, jobb esetben Berstein operáinak zenéje visszhangzik, de ebben a visszaidézésben is túlságosan mozgalmos, rövid szekvenciákban forog, amittől az egész opera egy régvárt film trailerére hasonlít. Az illusztratív mesélés kényszere miatt a zene nem tud megszólalni. Ami pedig szól, annyira ismerős, hogy a zenét sóvárgó belső fül tétlenségre kárhóztatva egy idő után bezáródik. Jellemzőnek érzem, hogy az általam látott Santa Fe-i előadás díszletét a Lady Gaga show-it rendező Vita Tzykun készítette. Az előadást Kevin Newbury rendezte, vezényelt Michael Christie. A hét alkalomra tervezett előadássorozatot a nagy érdeklődés miatt ki kellett egészíteni újabb előadásokkal. 2020-ban San Franciscóban is bemutatják majd, a tervezett tízes sorozatra elővásárlásban elkelték a jegyek. Valószínűleg ott is lesz hosszabbítás.

Törd össze a visszapillantódat, és a tükörcserepekből készíts kaleidoszkópot, abban megpillanthatod a jövőt, így szól Edwin Prévost metazenesz intelme.

Eötvös Péter *Három nővér* című operája szétszedi Csehov darabját, majd összerakja. Három felvonásban meséli el a történetet, mindhárom felvonásban elejétől a végéig, a teljes történetet látjuk, viszont más-más nézőpontból. Így aztán a felvonásokba foglalt jelenetek is különböznek. A három felvonás három szereplő, Irina, Andrej és Mása szemszögéből meséli el Csehov darabját. A történet helyett az érzetek drámáját állítja az előtérbe.

A zenemű Kent Nagano felkérésére született, a szöveggönyvet Csehov azonos című drámája nyomán Claus H. Henneberg és Eötvös Péter írta meg németül, Csehov szövege alapján, majd visszafordították oroszra. Ősbemutatója 1998. március 13-án volt Lyonban, de később még tizenhét másik társulat is eljátszotta, az aktuális 2019-es évadban is több helyen látható. Az ősbemutató rendezője, Ushio Amagadsu a kabuki színház elemeit használta fel, kiemelve a látszólagos statikusság mögötti feszült érzékiséget. A mai opera kétségkívül a tablószerű ábrázolásmód felszámolására törekszik. Nem valamiféle zenei látvány ábrázolása, hanem saját terében létrehozott viszonyrendszer, tektonikus forma működtetése, életre keltése. A lyoni előadáson Kent Nagano mellett a szerző volt a másik karmester. Ugyanis két zenekar játssza a zenét, az egyik a színpadon foglal helyet, és közvetlenül is része az előadásnak, a másik a zenekari árokban. Az is fontos döntés volt, hogy oroszul énekelnek az énekesek, ami különösen a lyoni ősbemutatón a dadát játszó feketebőrű énekes miatt egészen furcsa volt. De hát az operában nem ritka, hogy a szereplők olyan nyelven énekelnek, amelyet nem beszélnek. Más térbe kerülnek a szavak, közelebb jutnak a jelentések kötetlen értelmezéséhez, kiszabadulnak a rájuk ragadt idiómákból.

A lyoni előadást Amagadsu tizenvalahány évvel később a párizsi Théâtre du Châtelet-ben is megrendezte (ennek felvételét sugározta a Mezzo TV, ahol én is láthattam), ugyanezt a színpadi változatot vitték tovább Frankfurtba,

illetve Bécsbe. Az egyéb előadások mellett, amelyekbe bepillantottam, Amagadsu rendezése tudott a legmesszebb eljutni a mai opera felé. A többiek éppen a zene által felkínált új térből menekültek vissza. Nem a zene terében rendezik meg az előadást, hanem az elvárások terében. Holott az opera az a totális műfaj, amely a zene vezérletével viszi előre a képzőművészetet, a színpadi látványtervezést, a színházi dramaturgiát, a műfaj egyéb összetevőit. A zenei térbe beviszi a többi színházművészetet, és kitágítva a dimenziókat, transzformálja őket, a szükséges deformáció után.

Jorge E. López Bécsben élő, kubai származású amerikai zeneszerző *A végső tavasz* című zenedarabja nem opera, hanem kamaraszimfónia. Zürichben mutatták be, Leslie Leon énekelte, Jonathan Stockhammer vezényelte, a felvételt a NEOS adta ki 2019-ben.

Évekkel korábban találkoztam először a López-zenével. 2003. április, Berlin, Konzerthaus: a nagyzenekarra írt *Lélegzet-kalapács-villám* című szimfóniát adják elő. Megbabonázva figyelem, ahogy a folyosókról és a nézőtéri erkélyekről beáramló ütősök és fúvósok kiszorítják a pódiumról a vonósokat. Néhányukat szoros gyűrűbe zárnak. De ezzel azt is elérik, hogy a maradók, mintegy mindent feladva, egyszer csak felfedik elpusztíthatatlanságukat. Az élnivágás kétségbeesett görcseitől megszabadult zenéjük kiárad, és a szépség örök időkre kijelenti magát. Katartikus élmény volt. Hasonlót 1989-ben éltem át, amikor győzött a román forradalom.

A végső tavaszban magyar szavak hangzanak el, de a szavak, mondjam úgy, használata megőrzi a szóban rejlő ismeretlent. A filozófia ezt úgy mondaná, hogy a megnevezésben a névben önmagát rejtő jelenik meg, anélkül, hogy a megnevezés kisajátítaná a megjelenőt. Nem a konkrét kijelentések által tárja fel a világ működését, hanem a szerkezetén keresztül. López hangjai nem a zenei tér betöltői, hanem a létrehozói. Létrehoznak egy nemeuklideszi zenei teret. Megannyi kezdemény, megannyi elfutó dallam, félbemaradt dallamkísérlet, ismerősnek tűnő zenefoszlány, dallamidézetek Beethoven-tól Mahleren és Ravelen és Wagneren át Kodályig. Mintha szélsodorta kottalapok elrongyolódott szélű cetlijeiről játszanának a zenészek. Egymás mellé kerül múlt és jövő, távol és közel. Falusi kutyaugatás az Androméda-galaxis első csillagának születésével, óceán parti piknik bécsi térzenével, svájci kőlavina és ugróiskolázó gyerekek. Több a világ, mint ahogy gondoljuk. Lehetséges, hogy az új opera nemopera, vagyis több mint opera.